

MUZEUL BANATULUI MONTAN REȘIȚA

BANATICA

24

II

ISTORIE

Editura MEGA | Cluj-Napoca | 2014

COLEGIUL DE REDACȚIE/ EDITORIAL BOARD

DUMITRU ȚEICU (editor-șef/ chief editor), LIGIA BOLDEA (secretar de redacție/ editorial secretary), ADRIAN MAGINA (secretar de redacție/ editorial secretary), FLORIN GOGÂLTAN, LIVIA MAGINA, VASILE RĂMNEANȚU, ALEXANDRU SIMON.

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC/ SCIENTIFIC BOARD

NICOLAE BOCȘAN (Cluj-Napoca), RUDOLF GRĂF (Cluj-Napoca), HARALD HEPPNER (Graz), ISTVÁN PETROVICS (Szeged), IOAN AUREL POP (Cluj-Napoca), MARTYN RADY (Londra), VICTOR SPINEI (Iași).

Banatica are calificativul NAT în European Reference Index for Humanities (ERIH)

Banatica is ranked NAT in the European Reference Index for Humanities (ERIH).

Banatica este indexată în baza de date EBSCO (Historical Abstracts with Full Text)

Banatica is indexed in the EBSCO database (Historical Abstracts with Full Text).

Banatica este indexată în baza de date Index Copernicus

Banatica is indexed in Index Copernicus database.

Articole din această revistă sunt indexate în "Regesta Imperii"

Articles appearing in this journal are abstracted in "Regesta Imperii".

Toate materialele trimise spre publicare trec prin procesul de peer-review

All papers submitted for publication go through the peer-review process.

ISSN 1222-0612

BANATICA

Orice corespondență se va adresa / Any mail will be sent to the following address:

MUZEUL BANATULUI MONTAN

320151 REȘIȚA, B-dul Republicii nr. 10, ROMÂNIA

E-mail: office@muzeulbanatuluiimontan.ro; lboldea.ist27@gmail.com; adimagina@gmail.com

<http://www.muzeulbanatuluiimontan.ro>

tel. 0355/401219; fax. 0355/401220

Editura MEGA | www.edituramega.ro

e-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS • CONTENTS • INHALT • SOMMAIRE

BANATUL MEDIEVAL

ZOLTÁN IUSZTIN

Toponimia maghiară din comitatul Caraș (sec. XIII–XV)	9
<i>The Magyar Toponymy in the County of Caraș (the 13th–15th Centuries)</i>	36

Viorel Achim

Locul Ordinului teuton în istoria Banatului de Severin	37
<i>The Role of Teutonic Order in the History of the Banate of Severin</i>	46

ADRIAN MAGINA

<i>Cum manibus armatis</i> . Facets of Violence in the Medieval Banat	47
<i>Cum manibus armatis</i> . Ipostaze ale violenței în Banatul medieval	64

COSTIN FENEȘAN

Hotărnicia domeniului cetății Timișoara de la începutul secolului al XVI-lea	65
<i>Marking the Frontier of the Fortress of Timișoara at the Beginning of the 16th Century</i>	72

LIVIA MAGINA

Considerations on the Records of Timiș County (the 14 th –16 th Centuries)	73
<i>Considerații asupra scriptelor comitatului Timiș (sec. XIV–XVI)</i>	86

ISTORIE INSTITUȚIONALĂ ȘI ADMINISTRATIVĂ

MARTYN RADY

Hungary and the Golden Bull of 1222	87
<i>Ungaria și Bula de Aur din 1222</i>	108

ANDRÁS KOVÁCS

Comiții comitatelor transilvănene în Evul Mediu	109
<i>The Comitatus of Transylvanian Counties (Comitates) in the Middle Ages</i>	127

TIBOR NEUMANN

Răscoala secuilor și reforma guvernamentală pentru apărarea granițelor de sud (1492–1493)	129
<i>The Szekler Uprising and the Governmental Reform of the Southern Border System (1492–1493)</i>	149

GRZEGORZ JAWOR

Le pastoralisme valaque dans les Carpates polonaises au XV ^{ème} et XVI ^{ème} siècle (l'exemple de Bieszczady)	151
<i>Viața pastorală a valahilor în Carpații polonezi în secolele al XV-lea și al XVI-lea (cazul Bieszczady)</i>	165

MARINEL OVIDIU KOCH-TUFIȘ

Die Grundzüge der Absolutistischen Finanzpolitik der Habsburger in Siebenbürgen (1688–1790)	167
<i>Principalele caracteristici ale politicii fiscale absolutiste a habsburgilor în Transilvania (1688–1790)</i>	194

GELU FODOR

From an Autonomous Province to a Habsburg Principality. The Legislative Role of the Transylvanian Diet during the 18 th Century	195
<i>De la principat autonom la provincie habsburgică. Rolul legislativ al dietei Transilvaniei în secolul al XVIII-lea</i>	231

POLITICĂ ȘI CARIERĂ

LIGIA BOLDEA

O carieră politică în epoca angevină: Posa de Szer, comite de Caraș	233
<i>A Political Career in the Angevin Period: Posa of Szer, Count of Caraș</i>	261

ALEXANDRU SIMON

Regional and Hungarian Designs at the End of Bartholomew Drágffy's Political Career	263
<i>Proiecte regionale și maghiare la sfârșitul carierei politice a lui Bartholomeu Drágffy</i>	288

RICHÁRD HORVÁTH

Voievodul transilvănean Ștefan Bátori și frontul turcesc între 1479 și pacea din anul 1483	289
<i>The Voivode of Transylvania Stephen Bátori and Turkish Front between 1479 and Peace of 1483</i>	308

NORBERT TÓTH

Începuturile carierei politice a lui Ștefan Bátori al III-lea (1503–1511)	309
<i>The Beginnings of the Political Career of István Bátori III (1503–1511)</i>	325

BISERICĂ, ȘCOALĂ, SOCIETATE

CLAUDIU SERGIU CĂLIN, MARIUS OANȚĂ

Nicola Stanislavich – Episcop de Nicopolis ad Hystrum și episcop de Cenad (1725–1739 / 1739–1750)	327
<i>Nikola Stanislavich – Bishop of Nicopolis ad Hystrum and Bishop of Cenad (1725–1739 / 1739–1750)</i>	342

MIHAELA GRANCEA

Soluționarea unei situații de criză morală în Dobârca (<i>Dobring</i>), o comunitate din sud-estul Transilvaniei. Considerații pe marginea unui “protocol de judecată” (<i>Pfarrämtliches Gerichts-Protocoll</i> , 1840)	343
<i>The Settlement of a Moral Crisis in Dobârca (Dobring), A Community in South-Eastern Transylvania. Thoughts regarding a “Trial Protocol” (Pfarrämtliches Gerichts-Protocoll, 1840)</i>	359

FELICIA ANETA OARCEA

Învățătorul arădean Nicolae Cristea (1882–1952). Repere biografice	361
<i>Nicolae Cristea, the Schoolteacher from Arad (1882–1952)</i>	371

MIHAELA BEDECEAN

De la vicariatul Hațegului la capitlul lugojean (1853–1918). Coordonate biografice și evoluții ecleziastice	377
<i>From the Vicariate of Hațeg to the Capitulum Of Lugoj (1853–1918). Biographies and Ecclesiastical Evolutions</i>	399

DĂNILĂ OBERSTERESCU

Un document inedit din anul 1900 descoperit la Reșița	401
<i>An Unpublished Document from 1900 Discovered in Reșița</i>	410

CLAUDIU SERGIU CĂLIN

Episcopul dr. H. C. Augustin Pacha și seminarul teologic al Diecezei Romano-Catolice de Timișoara (1923–1948)	411
<i>Bishop Dr. H. C. Augustin Pacha and the Theological Seminary of the Roman-Catholic Diocese of Timișoara (1923–1948)</i>	440

MEMORIA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

NICOLAE BOCȘAN

Ioan Geția – memorii din Marele Război	445
<i>Ioan Geția – Memories from the Great War</i>	458

CARMEN ALBERT

Scrisori din Marele Război. Corespondența unui soldat de pe frontul din Galiția	461
<i>Letters from The Great War. Correspondence of a Soldier from the Front of Galicia</i>	478

ANA-CARINA BABEU

Correspondența locuitorului Ianăș Ciortan din Luncavița în perioada Primului Război Mondial	479
<i>Correspondence of Ianăș Ciortan from Luncavița during World War I</i>	484

ISTORIE REGIONALĂ ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

VASILE RĂMNEANȚU

Aeroportul Timișoara – un vis neîmplinit al Timișoarei interbelice	485
<i>Timișoara Airport – an Unfulfilled Dream of the Inter-War Timișoara</i>	508

MINODORA DAMIAN

Tendențe agricole interbelice referitoare la Clisura Dunării în viziunea lui Alexandru Moisi	509
<i>Inter-War Agricultural Trends Relative to Clisura Dunării according to Alexandru Moisi</i>	518

MIRCEA TABAN

Note și observații privind păstoritul tradițional în Munții Aninei	519
<i>On the Traditional Shepherding in the Mountains of Anina</i>	536

RECENZII, NOTE DE LECTURĂ

<i>Neanderthal Lifeways, Subsistence and Technology: One Hundred Fifty Years of Neanderthal Study</i> , Nicholas J. Conard and Jürgen Richter (eds.), Vertebrate Paleobiology and Paleoanthropology Series. New York: Springer, 2010, 293 p. (Elena Cristina Cordoș)	545
---	-----

Felix Milleker, <i>Descoperiri arheologice din Banat</i> , vol. I: <i>Preistorie</i> , ediție îngrijită de Dumitru Țeicu, traducere Maria Gyömbér, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2013, 268 p. + 29 figuri (Ana-Cristina Hamat)	547
---	-----

Sabrina C. Agarwal, Bonnie A. Glencross (eds.), <i>Social Bioarchaeology</i> , West Sussex, UK, Wiley-Blackwell, 2011, 472 p. (Claudia Radu)	548
--	-----

Doina Benea, <i>Istoria Banatului în Antichitate</i> , Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2013, 471 p.+87 fig., 12 pl. (Ana-Cristina Hamat)	551
--	-----

Cristian Floca, <i>Liebling. Monografie Arheologică</i> , Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2013, 223 p.+146 figuri, 6 grafice, 361 p. anexe (Ana-Cristina Hamat)	555
---	-----

Gheorghe I. Cantacuzino, <i>Începuturile oraşului Câmpulung şi Curtea Domnească. Aspecte ale civilizaţiei urbane la Câmpulung</i> , Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2011, 130 p. (Daniela Marcu-Istrate)	558
<i>Steppe Lands and the World Beyond Them: Studies in Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday</i> , edited by Florin Curta&Bogdan Petru Maleon, Ed. Universităţii “Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 2013, 797 p. (Adrian Magina)	562
Marius Diaconescu, <i>Structura nobilimii din Transilvania în epoca angevină</i> , Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2013, 512 p. (Ligia Boldea)	564
<i>Diplome privind istoria comitatului Timiş şi a oraşului Timişoara/ Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez</i> , vol. II: 1430–1470, culese de Pesty Frigyes, ediţie, note şi comentarii Livia Magina, Adrian Magina, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2014, 478 p. (Costin Feneşan).....	569
<i>Szapolyai család oklevéltára/ Documenta Szapolyaiana</i> , vol. I, <i>Levelek és oklevelek/ Epistulae et litterae</i> (1458–1526), ed. Tibor Neumann, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2012, 592 p. (Adrian Magina).....	570
Irina Marin, <i>Contested Frontiers in the Balkans. Habsburg and Ottoman Rivalries in Eastern Europe</i> , London, New-York, 2012, 220 p. (Livia Magina).....	572
<i>Conferinţele de vară de la Telciu</i> , ediţia I, Telciu, 20–21 iulie 2012: <i>Incluşi şi excluşi. Problema identitară în epocile modernă şi contemporană/ Telciu Summer Conferences. First Edition</i> , Telciu, July 20 to 21, 2012. <i>Included and Excluded. The Identity Issue During the Modern and Contemporary Times</i> , editor Valer Simion Cosma, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2013, 350 p. (Edit Szegedi)	573
Volker Wollmann, <i>Patrimoniul preindustrial şi industrial în România</i> , vol. III, Ed. Honterus, Sibiu, 2012, 436 p. (Dumitru Ţeicu)	575
Nicolae Iorga, <i>Observaţii şi probleme bănăţene</i> , ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de Dumitru Ţeicu, Ed. TIM, Reşiţa, 2011, 170 p. + ilustraţii (Eusebiu Narai)	577
Larry L. Watts, <i>Aliaţi incompatibili România, Finlanda, Ungaria şi al treilea Reich</i> , Ed. Rao, 2014, 380 p. (Carmen Albert)	579
Eusebiu-Marcel Narai, <i>Viaţa economică şi socială în judeţele Caraş şi Severin (1944–1948) (II)</i> , Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2010, 372 p. (Radu Păiuşan).....	582
Radu Păiuşan, Eusebiu Narai, <i>Asociaţia Istoricilor Bănăţeni – un deceniu de activitate (2001–2010)</i> , Ed. Eurostampa, Timişoara, 2012, 551 p. (Marieta Rubanet).....	583
Vasile Pistolea, <i>Sărbători eterne şi datini la români</i> , Ed. Episcopiei Caransebeşului, Caransebeş, 2013, 546 p. (Mircea Taban).....	588
<i>Acta Musei Caransebesiensis, Tibiscum</i> , Serie Nouă, Caransebeş, nr. 3/2013 (Dumitru Ţeicu)	590
<i>Administraţie românească arădeană</i> , vol. VIII, Arad, 2014 (Adrian Magina).....	592
NORME DE TEHNOREDACTARE.....	595

RĂSCOALA SECUIILOR ȘI REFORMA GUVERNAMENTALĂ PENTRU APĂRAREA GRANIȚELOR SUDICE (1492–1493)

*Tibor Neumann**

Cuvinte cheie: Ștefan Bátori, Vladislav II Jagiello, secui, 1492–1495, Pavel Chinezul, apărarea granițelor, putere regală

Keywords: Stephan Bátori, Wladislaw II Jagiello, Szeklers (Székelys), 1492–1495, Paul Kinizsi, Border Defence, Royal Power

La cumpăna dintre anii 1492–1493 situația politică internă a Regatului Maghiar a fost puternic perturbată de cele două evenimente menționate în titlu, care însă se află doar în legătură indirectă unul cu celălalt. Tratarea lor comună se explică exclusiv prin persoana voievodului transilvan, a lui Ștefan Bátori, învingătorul de la Câmpul Pâinii, care a fost actorul principal al ambelor evenimente, mai apoi cel care a trebuit să sufere situația politică creată. Analiza evenimentelor însă nici pe departe nu este importantă doar pentru a clarifica biografia lui Bátori: consecințele acestora pot explica numeroase alte întâmplări ale țării, petrecute în perioada dintre 1493 și 1495, dar au influențat și istoria căpitănatului suprem al Părților de Jos legat de comitatul Timiș.

Baronul militar, Ștefan Bátori, jude al curiei regale (din 1471) și voievod transilvan (din 1479)¹, cel care a dobândit o faimă internațională în perioada luptelor antiotomane, a fost protagonistul și eroul interregnului – care a urmat morții regelui Matia survenită în aprilie 1490 – și al luptelor duse pentru obținerea tronului. În primăvara lui 1490 s-a discutat posibila lui numire ca guvernator, iar conform unui izvor a fost ales căpitan suprem al țării. Dintre candidații lansați în luptă pentru obținerea tronului maghiar, în curând el a trecut de partea regelui ceh Vladislav al II-lea și avut un rol decisiv în alegerea acestuia ca rege la mijlocul lunii iulie. În toamna anului 1490, împreună cu prietenul său Pavel Chinezul, comitele de Timiș, a apărât

* Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, e-mail: neumann.tibor@btk.mta.hu.

¹ Biografia lui vezi la Richárd Horváth, Tibor Neumann, *Ecsedi Bátori István. Egy katonabáró életpályája 1458–1493*, Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések (Budapest, 2012).

teritoriile centrale ale țării în fața trupelor germane năvălitoare, apoi, alături de rege el a condus campania de iarnă (ianuarie-februarie 1491) întreprinsă pentru eliberarea orașului Košice, pornită împotriva polonezilor. În primăvara anului 1491 regele Vladislav al II-lea l-a numit în funcția de căpitan suprem al campaniei militare îndreptate împotriva germanilor, pentru reocuparea Székesfehérvár-ului.² După recucerirea orașului încoronărilor (25 iulie 1491), împreună cu Toma Bakóc, cancelarul-episcop de Győr, el a condus tratativele de la Bratislava (Poszony) purtate cu solii împăratului romano-german Frederic al III-lea și fiul acestuia, Maximilian I, regele romano-german, tratative care au dus la încheierea vestitei păci de la Bratislava (7 noiembrie 1491). A avut un rol decisiv în derularea-dirijarea primei diete ținute după perioada de război (februarie-aprilie 1492).³

Magnatul deosebit de credincios în timpul luptelor purtate pentru dobândirea tronului a fost de neocolit în perioada războaielor, însă influența sa politică resimțită în timp de pace a devenit greu de suportat pentru regele care dorea consolidarea propriei sale puteri. Pentru domnitor și pentru anturajul acestuia probabil că a însemnat o ușurare faptul că în iunie 1492 Bátori, în sfârșit după doi ani, s-a reîntors în Transilvania, ca să-și pregătească regiunea în fața atacului iminent al turcilor. De altfel, din primăvara acestui an țara a fost înspăimântată de ideea unui atac nimicitor ce putea veni din partea puterii militare a sultanului⁴, ceea ce și-a pus amprenta chiar și pe șederea lui Bátori în Transilvania în perioada verii.⁵ Până la urmă campania militară turcă nu a mai avut loc. Bátori a petrecut luna iulie în Scaunele Săsești, la mijlocul lunii, după Mediaș, prezența sa poate fi demonstrată la Sebeș.⁶ De aici voievodul a plecat la Sibiu, apoi la Turda, unde, la sfârșitul lunii august, a ținut scaunul judecătoresc pentru cei din Transilvania.⁷ La începutul toamnei a întreprins renumita sa acțiune împotriva

² Ibid., 89–108.

³ Neumann Tibor, "Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492)", *Századok* 144 (2010): 335–372 și *Századok* 145 (2011): 293–347.

⁴ Ex. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (în continuare DF) 247 070; Antonius de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum Decades*, ediderunt Iosephus Fögel, Béla Iványi, Ladislaus Juhász, Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Saeculum XV (Lipsiae, 1936, Bonfini), V–III–1–15.

⁵ Horváth, Neumann, *Bátori*, 112–115.

⁶ În perioada 14–22 iulie, vezi datele itinerarului lui Bátori Ibid., 141–154 (în continuare *Itinerarium*).

⁷ La 22 iulie, în documentul său emis la Sebeș amintește faptul că în curând va ține adunare regnicolară la Turda (*in proxima futura congregacione regnicolarum Thorde celebranda*); DF 244 128. În mod evident, se poate documenta că s-a aflat la Turda între 20–24 august, însă datele sunt incomplete: după șederea sa din 6 august la Sibiu, respectiv înainte de cea din 3 septembrie de la Mediaș nu avem mai multe date (vezi *Itinerarium*).

secuilor care – grație petiției comunității secuiești adresate regelui Vladislav al II-lea – ne este bine cunoscută.⁸

Acțiunea din Ținutul Secuiesc

Înainte să încerc descrierea evenimentelor, consider necesară prezentarea amănunțită a plângerii care a fost concepută în decembrie 1492.⁹ În principiu, secuii s-au plâns că drepturile lor străvechi sunt călcate în picioare de voievod. Au accentuat faptul că după încoronare, domnitorul, prin frații Geréb¹⁰, a depus jurământul să respecte și să păstreze drepturile lor, în schimb voievodul a venit la ei cu o oaste puternică. Într-un mod nemaipomenit a construit la Odorhei un castel, iar pentru lucrările de la acesta și pentru întreținerea acestuia le-a impus diferite prestații în produse și obligații de muncă. De fapt, celelalte plângeri sunt menite a susține în continuare în mod viguros acest argument principal. Prin întregul text răzbate demonstrația loialității secuilor, respectiv tendința de a dovedi faptul că, în contradicție cu informațiile ajunse la rege, ei au fost pregătiți să satisfacă obligațiile prescrise de domnitor, însă voievodul a împiedicat acest lucru, o parte însemnată din impozitele adunate fiind delapidate de oamenii săi, iar voievodul le-a confiscat în folosul castelului în curs de ridicare acele venituri ale lor care servesc ca sprijin în satisfacerea serviciilor lor militare. S-au plâns și de politica “privind personalul” voievodului, dusă în defavoarea lor: acesta își

⁸ Károly Szabó, Lajos Szádeczky, ed., *Székely oklevéltár*, vol. I–VI (Kolozsvár, 1872–1879, în continuare SzO), vol. I, 272–280. Traducerea maghiară și analiza sa ușor unilaterală la Károly Szabó, “Bátori erdélyi vajda és székely ispán bukása”, *Századok* 23 (1889): 675–679, 701–704. Mai nou Zsigmond Jakó, “A székely társadalom útja a XIV–XVI. században”, în Jakó, *Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez*, METEM könyvek nr. 18 (Budapest, 1997), 40–41.

⁹ Editorul textului datează petiția nedată mai întâi pentru anul 1493, apoi, într-o notă de la pagina 277 – corect – pentru sfârșitul lui 1492. Deoarece în momentul conceperii textului încă era voievod Bátori (în 19 ianuarie 1493 regele numește deja voievozii noi), respectiv amintesc de mai multe ori plecarea lui din Transilvania, care s-a petrecut între 20 octombrie (Deva) și 2 noiembrie (cetatea Șiria) (vezi datele din *Itinerarium*), respectiv într-o scrisoare de-a lor de la începutul lui decembrie, ce va fi citată mai jos, ei menționează că adresează o petiție suveranului, astfel pare verosimil să fi conceput plângerea în decembrie 1492.

¹⁰ Data acestei delegații este incertă. La 2 ianuarie 1491 regele a emis o scrisoare de împuternicire pentru episcopul Ladislav Geréb și pentru fratele acestuia, Petru, mare ușier, trimiși la sași (DF 245 388). În pofida acesteia este posibil ca delegația datată în plângere “după încoronare” să fi avut loc încă în noiembrie. Eventual, am putea deduce acestea din faptul că la începutul lunii noiembrie 1490 – probabil în data de 3, documentul este incomplet – Petru Geréb a primit donație pentru Mihăieni, din comitatul Solnocul de Mijloc, în care a și fost instalat în preajma lui 19 noiembrie – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (în continuare DL) 28 343. Nu este exclus ca foarte rapidă punere în posesie să fi fost în relație cu drumul făcut de frații Geréb în Transilvania.

căsătorește oamenii săi cu acele fecioare care nu au frați (băieți) și, după decesul tatălui, oprește pentru ei lăsamântul. Petiționarii nu îi consideră pe secuii aflați în slujba voievodului, apăruți în fața regelui în numele lor, reprezentanții lor, ci trădătorii țării lor. Fără îndoială, cea mai abilă formulare a documentului este partea în care, spre comparație, ei prezintă faptul că: domnitorul apără zona de sud a regatului prin cheltuieli uriașe și, totuși, ea s-a depopulat – pe când ei ocrotesc gratis hotarele lor, rămase până în prezent locuite. Apoi mai adaugă: din cauza voievodului și acum sunt prea mulți ce “ară” pământurile domnitorului din Țara Românească, iar dacă delirul lui Bátori nu se termină se vor muta acolo cu toții.

O altă parte a plângerilor, de bună seamă este menită să-l învinuiască în fața regelui pe voievod prin atribuirea acestuia a unor afirmații care aduc jignire autorității regale. După spusele cuiva, încă înainte de alegerea lui Vladislav ca rege, Bátori spunea că “el dorește să aleagă un astfel de rege, pe care, îl poate manevra trăgându-l de chică”.¹¹ A mai afirmat că “în Transilvania el este și rege și voievod într-o persoană, și că pentru cei care doresc să ajungă în fața mării tale, nu strică dacă au două capete, în cazul în care și-ar pierde unul, să le mai rămână și un altul.” Conform secuilor, Bátori ar fi răspândit în ținut că “măria ta i-ai dat funcția de voievod pentru totdeauna”.¹² Dar i-au atribuit voievodului și rostirea acelei propoziții cum că: “dacă măria ta ai grația chiar și de șapte ori pe acei secui pe care el (voievodul) i-a exilat, chiar și atunci el ar nesocoti aceasta (dispoziția respectivă)”.¹³ Deși, nici pe departe nu este exclus ca voievodul să fi spus astfel de vorbe în atmosfera veselă a unor petreceri de pahar, totuși aceste plângeri trebuie privite cu mare precauție. În respectiva epocă reclamanții au utilizat des această metodă, în special, dacă au denunțat persoane mai puternice decât ei sau, tocmai, persoane preferate de rege. De exemplu, în 1491 populația domeniului Végles (comitatul Zólyom) a povestit despre stăpânul lor, despre Andrei Just, că atunci când i-au înmănat scrisoarea de obligație emisă de rege, acesta a afirmat “chiar dacă veți aduce un car de scrisori de la rege, nici atunci nu-mi va păsa de acest caz”.¹⁴ Situația este similară și în cazul unor plângeri

¹¹ *ipse regem eligere vellet, cuius crines continuo in manu tenere posset.* SzO, I, 279.

¹² *Nam asserit se rege met wayvodam esse in Transsylvania, dicens eo, qui ad maiestatem vestram accersiri volunt, duo capita habere debere, ut si unum amittere contingat, alterum accipere valeant. Insuper dicit, quod wayvodatum vestra maiestas in perpetuum sibi contulisset, quod non est auditum, cuipiam taliter fuisse.* Ibid., I, 276.

¹³ *Retulit eciam, quod quos Siculos ipse exulavit, si vestra maiestas ipsis sepcies graciarn faceret, ipse nunquam tamen observare vellet.* Ibid., I, 277.

¹⁴ *dum easdem litteras sibi presentassent, idem Andreas ... dixisset si in uno curru litteras nostras [sc. regis] eidem portarent, non vellet curare.* DL 63 348 (Regest în Iván Borsa, ed., *A Justh család levéltára 1274–1525*, A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok nr. 20 (Budapest, 1991).

care relatează despre abuzurile familiilor stăpânilor. Fac parte din categoria topos-urilor și amenințărilor cu atrocități săvârșite împotriva fetelor sau femeilor, respectiv arderea pruncilor. Bineînțeles, în plângerea lor citată, cei din Végles nu au trecut sub tăcere nici faptul că familiarii stăpânului lor “au rănit cu săbiile lor pruncii culcați în leagăne”.¹⁵

Totodată, în cazul încercării de interpretare a conflictului născut între secui și voievod, nu putem accentua destul de mult acel aspect, anume că noi cunoaștem evenimentele exclusiv numai din punctul de vedere al secuilor, grație petiției lor ce s-a păstrat. Cazul primește cu totul altă coloratură dacă vom încerca să înțelegem și poziția celeilalte părți, deoarece unele informații răzlețe ne permit să prezumăm că în urma decesului lui Matia și în Ținutul Secuiesc s-au produs situații haotice. La acestea face trimitere și plângerea: regele Vladislav, după încoronare, prin episcopul Ladislau Geréb și fratele acestuia, Petru, oferă amnistie pentru cei care au participat la “mișcările” (*motio*) secuiești din perioada trecută, respectiv pentru cei ce s-au alăturat lui Ioan Albert. Cu aceasta însă pacea nu a fost restabilită. Chiar la începutul anului 1491 a ajuns un sol la Buda cu scrisoarea celor din Sibiu. Deoarece regele atunci deja pornise spre Košice, “tânărul” sas a fost primit de vistiernicul Osvát, episcop de Zagreb, care a rămas în capitală. Din scrisoarea de răspuns a episcopului, datată la 13 ianuarie, aflăm despre faptul că sibienii au scris despre două teme: despre Scaunul de Orăștie (evident despre încercarea acestuia de a obține autonomia față de cele Șapte Scaune Săsești)¹⁶, respectiv despre faptul că în zilele trecute, desigur către finele anului 1490, secuii au provocat însemnate pagube locuitorilor sași din Drăușeni (Drauz/Daróc) prin jafurile lor. În răspunsul său, episcopul le-a comunicat că a trimis solul împreună cu scrisoarea mai departe la rege.¹⁷ Tânărul l-a ajuns din urmă pe Vladislav la Mohi, regele – în scrisoarea sa redactată în 18 ianuarie – a cerut răbdare din partea sașilor. Le-a spus că a înțeles ce pagube și ce nedreptăți au suferit în ultima vreme din partea secuilor și a promis că, îndată ce se termină războiul dus împotriva lui Ioan Albert, imediat îl va trimite înapoi în Transilvania pe voievodul Bátori, care este împreună cu el și pe care l-a informat

¹⁵ *pueros in incunabulis gladiis eorum vulnerasset*. Ibid.

¹⁶ Pentru aceasta avem la dispoziție mai multe date contemporane evenimentului, de ex. în 8 iulie 1491 din tabăra de la Fehérvár, regele și Bátori deopotrivă îi somează pe cei din Orăștie să nu se desprindă de cele Șapte Scaune Săsești ci să se supună acestora și să plătească impozitele obișnuite: DF 245 390, DF 245 145. Ediția celor două documente în Albert Amlacher, ed., *Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos bis zum Uebergang Siebenbürgens unter Erbfürsten aus dem Hause Oesterreich (1690)* (Hermannstadt, 1897, în continuare Szászváros), 51–53.

¹⁷ *tum ex parte sedis Zazwaras, tum etiam ex parte iniuriarum ac spoliis civibus et inhabitatoribus possessionis Draws per Siculos his diebus preteritis illatorum*. Szászváros, 50–51; SzO, V, 30–31.

deja în legătură cu acest caz și căruia i-a dat putere deplină ca să-i despăgubească pe sași din partea secuilor.¹⁸

Din cauza evenimentelor politice voievodul nu a putut pleca în Transilvania încă un an și jumătate, însă atunci când, în sfârșit, în vara lui 1490 a ajuns aici pentru organizarea apărării împotriva turcilor, după încheierea congregației generale de la Turda, s-a apucat să facă ordine. În acest scop, deja la începutul lunii august a făcut pregătirile necesare, atunci când în timpul șederii sale la Sibiu a cerut de la oraș trei tunuri (două obuziere – numite “hophnicza” – cu 32 de ghiulele de piatră și un obuzier cu 20 de ghiulele de piatră), 16 arcebuze cu două chintale de praf de pușcă, doi dulgheri, doi pușcași și alte unelte necesare. După congregația de la Turda, la 3 septembrie a socotit că a sosit momentul să-l trimită de la Mediaș pe unul dintre oamenii săi ca să supravegheze transportarea armamentului înspre tabăra sa.¹⁹

În urma acesteia, voievodul a pătruns în Secuime și cândva înainte de 17 septembrie²⁰, a instalat tabăra oștilor sale lângă Odorhei. Aici, pe de o parte într-adevăr s-a apucat de construirea castelului – în cazul de față un fel de fortăreață militară mai modestă – deoarece în 4 octombrie deja i-a și trimis acasă pe dulgherii primiți din Sibiu, care “terminaseră lucrările castelului de la Odorhei”, bineînțeles “rugând” orașul să plătească simbria acestora.²¹ Pe de altă parte, la

¹⁸ *ex parte illorum dampnorum et iniuriarum vestrarum, quibus his novissimis temporibus Siculi vos affecerunt*, respectiv de îndată după înfrângerea lui Ioan Albert *fidelem nostrum magnificum comitem Stephanum de Bathor wayvodam parcium illarum nostrarum Transsilvanarum, qui nunc continue lateri nostro adheret, ad illas partes Transsilvanas remitemus, cui iam informationem et plenam nostram facultatem et auctoritatem dedimus, ut vobis de et super omnibus dampnis et iniuriis, quibus vos per ipsos Siculos lacessiti estis ex parte eorundem taliter satisfaciat, quod contenti eritis...* DF 245 133, ediție SzO, V, 31–32.

¹⁹ *committeramus vobis, ut ista ingenia nobis transmittere deberetis, videlicet hopniczas duas et ad ista triginta duos lapides, item unum tharazk ad hanc viginti lapides, item zakalos XVI, item pulveres duabus massis, item carpentarios duos, pixidarios similiter duos et cum omnibus aliis attinenciis.* DF 245 891. Vezi și Szabó, “Bátori”, 678.

²⁰ Din această zi este datată *in castris nostris prope Udwarhel metatis*. DL 59 816.

²¹ *Carpentarii vestri perficientes labores huius castelli Wdwarhel ad propria remeabunt.* DF 245 391. Ediția greșită a documentului, cu datare din 3 decembrie: SzO, III, 123. Aici menționează faptul că nu am găsit dovada că Bátori ar fi ridicat o fortificație și la Târgu Mureș. Károly Szabó, în legătură cu aspectul menționat, face referire la Orbán, *Székelýföld*, vol. IV, 111, iar acesta la Palma, *Notitia*, vol. II, 474, unde însă nu este vorba de așa ceva. (Autorul din urmă publică evenimentele pe baza lui Tubero). Și literatura modernă de specialitate pune în legătură cu Bátori inclusiv biserica fortificată din Târgu Mureș. În acest sens András Sófalvi, “A székelýudvarhelyi Csonkavár”, *Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele*, nr. 6 (2007/2): 71, nota 34; Zoltán Soós, “A marosvásárhelyi vár építéstörténete”, în Sándor Pál-Antal, Miklós Szabó, ed., *Marosvásárhely történetéből* (Marosvásárhely, 1999), 92; Zoltán Soós, “The Franciscan Friary of Târgu Mureș (Marosvásárhely) and the Franciscan Presence in Medieval Transylvania”, *Annual of Medieval Studies at CEU* 9 (2003): 266. Informația care amintește șanțul cetății – “Wararokya”

finele lui septembrie a ținut o congregație generală pentru secuii, documentele fiind date când de la Odorhei când din tabăra așezată lângă localitate.²² În 7 octombrie s-a aflat deja la Sighișoara iar după aceasta nu s-a mai întors în Secuime. În acest timp nu mai auzim despre excesele trecute în jalbă, ba mai mult, în cazul târgului Sfântu Gheorghe, care voia să se desprindă de Scaunul Sepsi – ascultând și părerile sașilor – a dat câștig de cauză secuilor de acolo.²³

Este de la sine înțeles că, în perioada când voievodul se afla în Secuime sau în zona de influență teritorială a acesteia, secuii nu au îndrăznit să facă nici o mișcare. Însă, atunci când în luna noiembrie voievodul a pornit spre Buda²⁴, au început să se organizeze. În 2 decembrie de la Șoimoșu Mare (Nagysolymos) comunitatea secuilor a adresat o scrisoare sibienilor (și probabil și celorlalte scaune săsești) în care au invocat înțelegerea de la Șard intervenită între cele trei națiuni din Transilvania după moartea regelui Matia: deoarece aceasta conținea și punctul conform căruia, dacă drepturile secuilor ar fi știrbite, atunci celelalte națiuni se aliniază lângă ei și împreună reclamă respectarea drepturilor lor, în caz contrar acestea să fie pedepsite cu pierderea avutului și a capetelor lor. Precum în petiția de mai târziu, la fel și în această scrisoare, și-au exprimat nesiguranța lor, dacă cumva voievodul îi asuprește cu buna știință a regelui sau fără acordul acestuia. Prin urmare, i-au rugat pe sibieni să-și trimită la ei solii, ca să formuleze împreună cu întreaga nobilime a țării petiția ce se va trimite regelui, cerând respectarea vechilor lor drepturi. Apoi au mai adăugat că, dacă cineva nu și-ar trimite reprezentanții, atunci moșiile acestuia vor fi ocupate de către ostașii călăreți sau pedestrași deja adunați.²⁵ Deși judele primar din Sibiu și-a trimis solul ca să obțină informații în legătură cu organizarea secuilor²⁶, totuși, faptul că plângerea – formulată nu cu

– din 1487 nu este o dovadă pe baza căreia suntem obligați să legăm fortificația de odinioară de voievod. Dacă voievodul ar fi comis un abuz de putere și la Târgu Mureș, atunci în mod sigur secuii l-ar fi prezentat în plângerea lor. Prin urmare, în cazul cercetării acțiunilor secuiești ale lui Bători, trebuie să lăsăm deoparte problema fortificației de la Târgu Mureș.

²² *in convencione nostra generali universitati Siculorum feria quarta proxima ante festum Beati Michaelis archangeli in Wdwarhel celebrata* (26 septembrie) DF 247 122; *cum nos feria secunda proxima post festum Beati Michaelis archangeli* (1 octombrie) *unacum nonnullis et Siculis in castris exercitus nostri prope Wdwarhel metatis fuisset constituti*. DF 261 063. Enumerarea documentelor de la Odorhei și locul datării acestora vezi în *Itinerarium*.

²³ DF 247 122; vezi și DF 278 772 (7 octombrie). În perioada acțiunii din Secuime s-au aflat și sași în preajma voievodului pentru că, pe de o parte, erau discutate și cazurile lor (vezi de exemplu DL 59 816, 17 septembrie 1494), respectiv, prin prisma celor mai sus prezentate, ca să le facă dreptate sașilor din partea secuilor (referitor la aceasta însă nu s-a păstrat vreun document doveditor).

²⁴ Vezi datele din *Itinerarium*.

²⁵ SzO, III, 122–123.

²⁶ *Misso nuntio in causis provincie super tres dietas exploraturo novitates de Siculis flor. I.* SzO, III, 123–124. (Notiță în darea de seamă a cheltuielilor primarului din Sibiu fără date, din acest motiv ea poate fi amintită aici doar sub semnul întrebării.)

mult după aceasta, poate la mijlocul lui decembrie – nu face referire de loc la susținerea nobililor transilvăneni și a sașilor, lasă să se înțeleagă că în persoana acestora secuii nu și-au găsit susținători puternici. (Acest lucru poate fi lesne de înțeles din partea sașilor, deoarece după cum s-a putut vedea, ei au fost păgubiți de mișcările secuiești din perioada trecută).²⁷

În general literatura de specialitate explică acțiunea lui Bători din Secuime prin schimbările sociale intervenite în rândul secuilor: o parte a societății secuiești – secuii de rând sărăciți – au părăsit stilul de viață tradițional, de tip militar, și pentru suplinirea potențialului militar astfel pierdut voievodul ar fi dorit – la inițiativa energicului rege Matia – să impună impozite pentru secuii de rând, respectiv, adunându-i să creeze un domeniu de cetate.²⁸ Totodată, eu însumi nu caut astfel de conexiuni profunde în spatele acțiunilor. Este cunoscut faptul că în Secuime nu a existat vreo cetate regală care să-i fi servit voievodului ca bază pentru a instaura ordinea. Perioada de după decesul lui Matia a demonstrat încă o dată că pacea zonei era serios amenințată de mișcările secuilor. S-a oferit de la sine concluzia – poate nu doar pentru voievod, dar și pentru anturajul regelui, deoarece, după cum am observat, Bători a acționat pe baza unei *împuterniciri regale* – că prin intrarea cu armata în Secuime și prin construirea unei baze militare acolo ordinea ar putea fi restabilită și eventual mai bine menținută pe viitor. Rolul strategic excepțional al Odorheiului e demonstrat de faptul că cetatea care a luat ființă prin fortificarea mănăstirii în a doua parte a secolului XVI-lea a fost denumită “Székelytámad” (Secuiul atacă).²⁹ În opinia mea, acțiunea nu a fost altceva decât o demonstrație de forță în vederea intimidării și ținerii în frâu a secuilor. Acest lucru este susținut și de informațiile care pot fi deduse din izvoare referitor la caracterul și funcția fortificației ridicate: din plângere se înțelege faptul că muncile au fost începute când voievodul a sosit la fața locului, după două-trei săptămâni *dulgherii* au și

²⁷ Acea informație a cronologiei istoriei, conform căreia răscoala secuilor ar fi fost sprijinită și de sași se referă la o sursă necunoscută de mine. Kálmán Benda, László Solymosi, ed., *Magyarország történeti kronológiája*, vol. I, A kezdetektől 1526-ig (Budapest, 1986³), 321.

²⁸ Béla Köpeczi, ed., *Erdély története*, vol. I, A kezdetektől 1606-ig (Budapest, 1987², în continuare *Erdély története*), 363. (Partea care se referă la cele de sus îi aparține lui Makkai László); Jakó, “Székely társadalom”, 40–41, leagă construirea cetății din Odorhei de persoana regelui Matia deoarece “perioada confuză de un an și jumătate care a urmat morții lui Matia, nu a fost potrivită pentru construirea cetăților”.

²⁹ Sófalvi “Csonkavár”, 68–72, în care autorul publică cea mai nouă literatură de specialitate referitoare la acțiunea lui Bători. El tratează castelul construit de Bători tot ca o fortificare a mănăstirii, însă descoperirile arheologice prezentate de el în acest sens – până în prezent s-a putut data pentru perioada anterioară fortificației de secol 16 doar un fragment de zid care înainta pe teren în formă de segment de arc – după opinia mea, deocamdată nu fac posibilă legarea fără echivoc al acestuia de acțiunea lui Bători. Referitor la acestea vezi și cele scrise mai jos.

terminat treaba.³⁰ În timpul construcției secuii au fost obligați la transportarea materialului lemnos și a altor treburi necesare (*ligna et alia necessaria*), iar după plecarea voievodului posibil că au fost duși la pregătirea șanțurilor, pentru că suntem informați că au fost nevoiți să meargă la castel cu sape și alte unelte și să lucreze acolo pe ger.³¹ Din toate acestea se observă că în cazul de față ar putea fi vorba despre o fortăreață, construită în special din lemn și împletitură de nuiiele, un *fortalitium*, pentru a servi ca bază militară, dar și în vederea asigurării propriei siguranțe. Asemenea fortărețe au fost ridicate întotdeauna inclusiv de armatele mercenare în timpul campaniilor sau al taberelor lor așezate pentru o perioadă mai îndelungată. Funcția de bază a acestor întărituri a constat în faptul că puteau primi între zidurile lor o armată relativ numeroasă. Aceasta însă exclude definitiv posibilitatea de a localiza fortăreața lui Bători pe locul mănăstirii din orașul de câmpie. De altfel, plângerea scrisă de secuii nici nu amintește că acest castel ar fi fost ridicat în Odorhei.³² Mult mai plauzibil pare să fi înălțat fortăreața pe locul taberei aflată lângă târg, acolo de unde voievodul și-a datat și scrisorile.

Schimbarea voievodului și restructurarea organelor de guvernare

Petiția secuilor a și ajuns la rege – probabil în preajma Crăciunului sau anului nou. Însă înainte de a-i da cuvântul lui Tubero, care prezintă în amănunt desfășurarea urmărilor, trebuie să facem cunoscut un eveniment important, care probabil a contribuit la faptul că domnitorul și entourageul său s-au săturat definitiv de puterea excesivă a lui Bători și că s-au hotărât să i-o restrângă. S-a întâmplat ca, la sfârșitul anului 1492, să moară Ștefan, ultimul vlăstar masculin al familiei Móroc de Medieșu Aurit (Meggyesalja), ale cărui moșii – majoritatea situate în comitatul Sătmăr – pe baza unui contract reciproc de moștenire încheiat în septembrie 1490 mai apoi completat în repetate rânduri, în principiu i-ar fi revenit familiei voievodului și ramurii de Ugocsa a familiei Perényi. Bineînțeles, în consiliul regal s-a ridicat problema moștenirii: deși regele și entourageul său cel mai restrâns ar fi preferat ca averea – măcar în parte – să revină coroanei, la consiliu atât voievodul Bători cât și cămărașul Bartolomeu Drágfi au formulat pretenții asupra moșiilor. Din această cauză Vladislav, împreună cu înalți prelați și baronii regatului, au emis ordinul (*statutum*) ca domeniile să rămână în mâna văduvei, până când, conform rezultatului unui consiliu ce va fi

³⁰ Dincolo de amintita scrisoare a voievodului la acesta fac referire și expresiile *post castelli erectionem*, *post preparacionem castelli* ale plângerii. SzO, I, 275–276.

³¹ *Post exitum domini wayvode familiares ipsius quolibet die centum et plures homines ad castelli laborem pellentes cum lignibus et aliis attinentiis, et in frigore congelationis tempore cum eis domus liniri fecerunt.* SzO, I, 277. – Înțelesul expresiei *domus linire* este nesigură.

³² În petiție apare ca indicație a locului numai mențiunea că acest castel a fost construit *in medio nostro*, respectiv că de la cei din Scaunul Odorhei au pretins dări în produse. SzO, I, 273, 275.

ținut ulterior pentru acest caz, ele vor fi predate părții câștigătoare. Regele l-a și trimis pe împuternicitul său (*nuntius*), curteanul regal Marcu Horvát Kamicsáci, să înmâneze văduvei ordinul său în acest sens (și, presupunem, pentru a reține și a dirija în numele acesteia averea). Însă, la îndemnul voievodului, Andrei Bátori împreună cu oamenii aflați în slujba sa l-au capturat pe Horvát tocmai în momentul când acesta voia să intre în cetatea de la Szinyér (disp., zona Seini), din comitatul Sătmar, i-au luat lucrurile de valoare precum și scrisoarea regelui și l-au ținut captiv până când cei din familia lui Bátori au sechestrat bunurile familiei Móroc. Pe urmă însă i-au returnat scrisoarea, apoi l-au trimis acasă la rege.³³ Din cauză că sechestrarea săvârșită de familiile Bátori și Perényi s-a produs în perioada dintre Crăciun și anul nou 1492³⁴, întoarcerea lui Marcu Horvát, fără să-și fi dus la bun sfârșit treaba, putea să se fi petrecut în același timp cu sosirea delegației secuilor, provocând o imensă stupeoare la Curte.³⁵

Tubero povestește că secuii l-au căutat deseori la Curte pe rege cu plângerile lor, deoarece voievodul se purta cu ei cu cruzime (“acest bărbat nu doar că a fost mai sever decât trebuia să fie, dar a fost și înverșunat la mânie”). Acum deja arăta că inima lui s-a îmbunat față de ei, pentru că persoana voievodului a început să devină apăsătoare (*gravis*) în ochii lui, deoarece “voia să rezolve totul conform bunului său plac”. Din acest motiv i-a trimis acasă repede pe secui ca nu cumva voievodul să poată bănuși ceva și, mai târziu, a cerut sfatul lui Toma Bakóc, care îl antipatiza pe voievod. Cancelarul a venit cu ideea ca să i se dea lui Bátori un voievod-asociat, ceea ce în mod evident va socoti nedemn și va demisiona; însă și în cazul în care va suporta decizia, puterea lui va scădea la jumătate. Ideea a fost îmbrățișată de rege și, ca voievodul să nu presupună că acest demers este îndreptat exclusiv împotriva sa, a răspândit vestea că fiecare demnitar – cu competență teritorială – va primi un asociat pe lângă el; în câteva locuri au și impus imediat acest lucru. Firesc, Bátori a fost mâhnit în urma

³³ Evenimentele sunt descrise în amănunt în plângerea făcută la data de 21 ianuarie 1492 de Benedict Borsvai, directorul regal în problemele de drept [*director regis*]: Richardus Horváth, Tiburtius Neumann, Norbertus C. Tóth, ed., *Documenta ad historiam familiae Bátori de Ecsed spectantia*, vol. I Diplomata 1393–1540, A nyíregyházi Jóna András Múzeum Kiadványai nr. 67 (Nyíregyháza, 2011, în continuare *Doc. Bátori*), 188–189. Cu câteva mici diferențe cele întâmplare sunt amintite și de un document din 24 ianuarie 1494; *Ibid.*, 205–208.

³⁴ În toamna anului 1493 cei din ramura Bátori Szaniszlófi semnalează ca moment al confiscării anul nou – DL 71 049. Regestul documentului în István Tringli, ed., *A Perényi család levéltára 1222–1526*, A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok nr. 44 (Budapest, 2008) 659, iar mai târziu, în mai multe cazuri pentru acest timp, Crăciunul din 1492 (de ex. 28 ianuarie 1520: DF 261 120; 16 martie 1520: *Doc. Bátori*, 303–304)

³⁵ Plângerea antenmenționată a lui Bolsvai (*Doc. Bátori*, 188–189) accentuează că toate acestea s-au întâmplat în *offensam regie dignitatis et maiestatis, potencia mediante in preiudicium et offensam vilipendiumque dicti domini nostri regis eiusdemque dignitatis valde magnum*.

acestei decizii, de aceea Bakóc – prefăcându-se a fi prietenul lui – l-a vizitat, și în timp ce îl consola, l-a convins că este mai bine să renunțe temporar la demnitatea de voievod decât să primească pe lângă el un asociat, deoarece regele nici așa nu va găsi în locul lui unul care să aibă un prestigiu asemănător cu al său, care să fie totodată și un soldat atât de excelent de care are nevoie Transilvania, și că, din această cauză, și așa în curând l-ar ruga să accepte din nou funcția, iar atunci ar putea avea o influență mai mare decât a avut vreodată. Sub această influență Bátori a și renunțat la rangul de voievod.³⁶ Descrierea, precum vom vedea mai încolo, are o bună parte de conținut real – totodată, vizita făcută la Bátori pare cu totul lipsită de veridicitate, luând în considerare cursul vieții sale, Bátori nu putea fi atât de naiv. Textul lui Tubero nu poate fi interpretat în sensul că Bakóc ar fi dorit să-l convingă pe Bátori să-și înainteze demisia pentru că regele și așa nu ar accepta-o.³⁷ Pentru că, pe baza logicii interne a textului, când istoriograful dalmatin s-a referit la faptul că după demisie Bátori și-a dat seama de înșelăciune și a jurat să se răzbune pe înalții prelați, sub expresia de vicleșug, probabil nu a înțeles că, spre surprinderea voievodului, în final regele a aprobat demisia și a numit noi voievozi, ci mai degrabă faptul că Bátori și-a dat seama: în spatele întregii reforme de guvernare s-a ascuns pretenția îndepărtării sale și îndeosebi persoana lui Bakóc. Firesc, aceasta este reconstruirea ulterioară – și greu imaginabilă – a celor întâmplate: așa cum Bátori a aflat că la începutul anului regele a trimis solii la secui, evident pentru examinarea plângerilor lor³⁸, tot așa, aflându-se la Curte, nu putea constitui problemă descoperirea acelora care s-au situat în spatele dispozițiilor regale și a scopului urmărit de aceștia. Spre norocul nostru, celelalte izvoare istorice referitoare la circumstanțele schimbărilor de voievozi nuanțează mult mai mult, respectiv completează informațiile istoricului dalmatin.

Numirea noilor voievozi a avut loc probabil în 18 ianuarie 1493.³⁹ A doua zi regele i-a informat și pe ardeleni despre decizia sa: după formula utilizată

³⁶ Vlado Rezar, ed., *Ludovici Tuberonis Dalmatae abbatis commentarii de temporibus suis* (Zagreb, 2001, în continuare Tubero), 84–86.

³⁷ Vilmos Fraknói, *Erdődi Bakócz Tamás élete*, Magyar történeti életrajzok (Budapest, 1889), 65–66.

³⁸ Conform scrisorii sale din 18 ianuarie 1493 judele Sibiului a trebuit să-l liniștească pe vicevoievodul Telegdi: *illa legatio, quam d(ominatio) v(estra) ex consilio et mandato m(aiestatis) regie ad Siculos fecit, non sit contra honorem domini wayvode, neque contra comodum ipsius, sed pro complendo mandato m(aiestatis) regie et pro conservatione Siculorum pauperum*. DF 245 399 (Raportul judeului Sibiului expediat de la Cristian. Interpretarea scrisorii este îngreunată de latina improvizată a textului. Cuvântul Siculorum este o lecturare nesigură.)

³⁹ Putem deduce această dată pe baza unei scrisori de dispoziție din 17 ianuarie în care se citează în fața voievodului și a vicevoievodului (DL 46 212), iar într-o alta, din 18 ianuarie (DL 30 482), se face citație în fața voievozilor și a vicevoievozilor.

în scrisoare el menționează, pe lângă menținerea bunăvoinței sale, că a luat rangul de voievod de la Bători, în locul căruia numindu-i pe vistiernicul Ladislau Losonci și pe cămărașul Bartolomeu Drágfi.⁴⁰ Numirea noilor voievozi într-adevăr se încadrează în acea reformă guvernamentală amintită și de Tubero: știm că la începutul anului, în cazul mai multor funcții din regiunile sudice, regele a pus în practică principiul amintit de istoric: “în toate posturile câte doi demnitari”. Conform unui raport al solului milanez Bartolomeo Castiglione, datat la 15 februarie 1493 din Senje (Croatia), regele a numit deopotrivă câte doi bani în fruntea Croației, Slavoniei, a banatului de Jajca și de Belgrad. Aceeași sursă relatează că regele l-a numit în calitate de ban dalmato-croato-slavon pe Matei Geréb de Vingard, cel care nu demult mai ocupase funcția respectivă, dar care – în drumul său către fața locului pentru a prelua bănia – a decedat.⁴¹ Din acest motiv s-a putut întâmpla ca – deși aflat la Buda regele a dus tratative cu Ladislau Egervári, banul de până atunci și, în 6 februarie, a și încheiat socotelile cu acesta⁴² privind predarea băniei – totuși banul să-și mai fi păstrat funcția încă jumătate de an, ca pe urmă să se consoleze cu funcția de vistiernic. Cazul lui Egervári face trimitere la ideea că aceste cuprinzătoare reforme guvernamentale nu l-au avut ca unică țintă numai pe Bători. Scopul lor putea să fie obținerea întăririi puterii regale și al unui control mult mai bun, prin luarea unor măsuri de divizare a puterii militare, însoțită de funcții, între doi demnitari. Însă este sigur că valorificarea acestor puncte de vedere putea să aducă un rezultat rapid, în special în cazul baronilor, care au dispus de cea mai mare putere teritorială, Bători și Egervári – despre al treilea membru al acestei grupări, Pavel Chinezul vom vorbi în cele ce urmează.

⁴⁰ *nos wayvodatum illarum parcium ac comitatum Siculorum a fidele nostro magnifico comite Stephano de Bathor iudice curie nostre salva gracia et benivolencia nostra erga eundem permanente aufferentes*. S-au păstrat exemplarele adresate celor Șapte Scaune (DF 245 165) și orașului Bistrița (DF 247 418). Cea mai nouă ediție a acestora, cu menționarea celor de dinainte, vezi la Zsigmond Jakó, “Az erdélyi vajdák kinevezéséről”, în Jakó, *Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez*, METEM 18 (Budapest, 1997), 75–90; 83–84. Oarecum, situația ar putea fi încurcată de faptul că în 7 ianuarie 1493 Ladislau Losonci emite un document de la Cluj în calitate de voievod transilvănean (DF 245 400). În 28 decembrie 1492 și 15 ianuarie 1493 Losonci se afla la Buda – Béla Iványi, ed., *Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1526*, vol. I: 1319–1501 ((Budapest, 1910, în continuare *Bártfa*), 3081, 3085); în realitate e vorba de faptul că notarul care a întocmit documentul “nu era obișnuit” cu notarea anului 1494 (sau nu a utilizat începerea anului cu data de 1 ianuarie). Ediția documentului cu folosirea datei de 8 ianuarie 1493: Antal Lukács, ed., *Documente făgărășene*, vol. I (1486–1630), Documenta Transsylvaniae Historica I, (București, 2004), 2–3.

⁴¹ Ferdo Šišić, ed., *Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Corvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473–1496)*(sine anno et loco, în continuare *Rukovet*), 157. Bonfini V–III–44, rezumând anul 1493 a evidențiat moartea lui Matei Geréb și a lui Bători.

⁴² DL 19 957.

Cazul îndepărtării lui Bátori este deosebit de nuanțat în unul din paragrafele, nu îndeajuns de aprofundate, din mai sus amintitul raport al lui Castiglione.⁴³ Printre altele solul raportează către cei care l-au împuternicit, că pe Ștefan Bátori “cel care s-a socotit domn mai mare decât însuși regele și care în Transilvania și-a însușit bunurile (regale)” l-au schimbat și deja i-au și numit pe cei doi urmași ai săi. Bátori a plecat la Vác – probabil la fratele său, episcopul Nicolae – unde s-a înțeles cu regele. Domnitorul i-a cerut 300 de mii de ducați, pe care – afirmativ – i-ar fi furat în Transilvania din tezaurul regelui Matia. Palatinul Ștefan Szapolyai a încercat să-l împace pe rege cu voievodul, care până la urmă a predat totul domnitorului. Solul transmitea: “se crede că se poate menține [adică își poate menține puterea], dar niciodată nu va mai fi cel care a fost: acum îl jumulesc bine și îi taie aripile”. Pașii întreprinși de rege au semănat frică în sânul multora, însă anturajul său consideră că în sfârșit este un rege adevărat, acum “nu mai doarme”.⁴⁴ În raportul încheiat în îndepărtata Senje – evident, prin utilizarea diferitelor surse de informare – se resimte puternic propaganda regală dorită, care, de bună seamă, s-a mai inspirat și din conținutul plângerii secuiești. Pe de altă parte, pe baza a două scrisori datate în acele zile, este neîndoielnic faptul că la țărmul dalmatin, respectiv la Tubero care și-a desfășurat activitatea după câteva decenii în aceeași zonă, a ajuns doar cel mai spectaculos element ale vrajbelor de la Curte, anume vestea îndepărtării neașteptate a inatacabilului și atotputernicului Bátori, deși evenimentele de la Buda au fost mult mai complexe.

În 24 ianuarie 1493 consiliul din Košice a transmis conducerii de la Bardejov informații provenite de la trimișii lor aflați la Buda: la Curte s-a iscat o vrajbă între câțiva episcopi și voievodul Bátori. Voievodul a părăsit capitala împreună cu vreo șase sau șapte inși, fără încuviințarea regelui, iar în locul lui au fost numiți Losonci și Drágfi.⁴⁵ Mai multe detalii sunt comunicate în raportul

⁴³ Textul din *Rukovet*, 157 redă numai referirile raportului privitoare la Croația și la Slavonia.

⁴⁴ *Batri Stephano – el quale se teneva maggiore maestro che la Maesta del Sig.re Re et faceva andare i beni da sua parte in Transilvania – è stato dismissed et è stato facto vayvoda in suo loco Deraf Bartola et lo Sbuži* (corect evident: Losonzi) *Ladislao et lo dicto Batri Stephano è scampato a Vazia et li cerea accordo cum la Maesta del Sig.re Re et lo dito Re Mathias. Se dice che el Sig.re Conte Stephano, el Palatino lo voleva accordare cum la Maesta de Sig.re Re et lo dito Batri Stephano ha remisso ogni cosa in sue mane. Se crede la setera cum dinari. Ma mai piu sarà quello lui che è stato; et se crede che el sarà el ben pellato et sarà cavato le alle. Et per questo acto che Sua Maesta sta ha facto a costui, la brigata comenzano a dire ch'el è Re et sarà Re et non dicono piu che el dorme. Ha posto paura a piu de dece altri.* Magyar Tudományos Akadémia, Könyvtár, Kézirattár, MS 4936, Milánói másolatok, I doboz, 15 februarie 1493. Expresia de rege adormit (*rex dormiens*) e utilizată și de Tubero, 84.

⁴⁵ 24 ianuarie 1493: *das als hewte von Offten komm]end en glawbwirdiger botenn uns solche zeitung offem[bat], wie etliche uneynikeit zu hofe zwisschen etlichenn pis[chofe u]nd dem wayde Bathor Istwan beweget sey, derh[...]* Jnn der genante Bathor Istwan salb aber sybent de[br]achten

trimis acasă cu două zile mai devreme de către Laurențiu Han, judele regesc care tocmai a petrecut un timp la Buda. Conform raportului, în ziua de Sfântul Anton (17 ianuarie) palatinul împreună cu Ștefan Bători s-au retras fără permisiune (de la Buda). Palatinul a fost la regină iar Bători a rămas la Vác (drept urmare în 22 ianuarie palatinul s-a întors la Curte). Printre nobilii de la Curte circula informația confidențială că regina, palatinul, Ștefan Bători, principele Laurențiu Újlaki, cei din neamul Kanizsai, Ioan Perényi și alți aristocrați ar fi ajuns deja la înțelegere – judele regesc nu cunoștea în ce problemă. În orice caz au trimis vorbă regelui, ca excelența sa să nu ia în nume de rău faptul că ei au plecat fără încuviințare, însă ei doresc să recapete dreptul lor legat de consiliu (regal), exersat de mai multe sute de ani. Judele regesc a mai transmis că Bartolomeu Drágfi împreună cu celălalt voievod vor porni în curând spre Transilvania.⁴⁶ Cele patru izvoare se completează surprinzător de bine, și luându-le în considerare împreună, merită să se încerce reconstituirea evenimentelor din ianuarie 1493.

Consider că la cumpăna dintre anii 1492–1493 regele Vladislav și grupul care îl ajuta la cârmuire, și care în bună parte fusese compus din înalți prelați, în vederea întăririi puterii și bineînțeles a propriei lor influențe, au încercat într-adevăr să înlăture de la putere câțiva baroni și demnitari care au dispus de importante puteri militare, în primul rând să-l îndepărteze pe Bători, considerat încă de netrecut – și văzut drept un rival de către Bakóc și tovarășii săi – sau cel puțin să-i îngrădească influența. Reforma guvernamentală descrisă de Tubero și dovedită pe baza izvoarelor contemporane, a servit ca unealtă în obținerea acestui scop, ea a redus chiar la jumătate greutatea politică provenită din prestigiul demnității primite și din puterea militară. Pe semne că regele a

unnd an urlub von koniglicher maiestat weg geczogenn [...], unnd so het man dy grossmechtige herrn Ladislaum von [Lo]ssontz Tharnokmeistrenn und Batholomeum Dragfy zu wayda gemacht in Sybenburgenn. DF 215 860. (Regest în Bártfa, 3086.) Pei cei din Košice și Bardejov știrile au fost importante în cunoașterea locului unde se afla vistiernicul Losonci.

⁴⁶ 22 ianuarie 1493: *Ich thw euch zu wissenn auch etlicher newer zeytung, sy wir hie habenn, das an Sand Anthonii tag der Gross Groff auss geczogenn ist mitsampt dem Batter Istwan an urlaub unnd am auff ziehenn is der Gross Groff pey der kuenigin gewesenn unnd der Bathar Istwan ist zu Woczenn plibenn unnd dy mer ist hye heymlich pey denn herren das dy kunigin, der Gross Groff und der Bathor Istwan unnd Herczog Lorenmcz und dy Kanschain unnd Prini Janusch unnd etlich herren mer, dy ich yecz ausslass, das sy einss seind ader was sy an hebenn wellenn, das weyss ich nicht, wann sy habenn darnach unnsere herren dem kunigk entpottenn, das sich sein kuniglich majestat auff sy nicht peschwerenn sal, das sy alzo hinweck geczogenn sein, wenn sy wellenn dy alt gewonheyt dy sy fur manch hundert iaren gehabt habenn, gerren wider habenn vonn wegn des Ratss, das ubrig merckt ir wol. Auch wisset weysenn herren, das der herr Draffi Bartogk der new weyda mitsampt dem annderenn weyda werdenn in eyner kurcz pey ewer weysheyt sein, das ir euch wist dernach zu haldenn iczunder nicht sunder last mich ewrenn waysheytenn pefolhenn sein. DF 245 163.*

luat această decizie fără palatinul Ștefan Szapolyai și voievodul Bátori, respectiv fără baronii din anturajul acestora – ceea ce pe de o parte este de înțeles, întrucât cei din urmă nu ar fi fost de acord cu diminuarea propriilor lor puteri, pe de altă parte pasul este surprinzător pentru că demonstrează indiscutabilitatea puterii regale – și tocmai aceasta ar fi fost ofensa adusă dreptului exercitat de mai marii țării timp de mai multe sute de ani, adică posibilitatea intervenției în deciziile mai importante. Bátori, jignit fiind, împreună cu aliații săi – cei șase sau șapte oameni amintiți în scrisoarea din Košice, enumerați cu numele în raportul trimis la Sibiu – au părăsit în 17 ianuarie Curtea fără să ceară voie de la suveran. Acest lucru a constituit o provocare deschisă, ceea ce a fost relevat și mai mult prin faptul că palatinul s-a grăbit să ajungă la Esztergom, la regina Beatrix, condamnată a fi îndepărtată de la Curte din motive dinastice, din cauza sterilității sale – însă acest demers nu a schimbat cu nimic decizia de îndepărtare a lui Bátori, respectiv mecanismul deciziei blamat de mai marii țării. Deoarece numirea noilor voievozi – precum am văzut – a avut loc a doua zi, în 18 ianuarie, nu putem oferi un răspuns exact la întrebarea dacă Bátori a demisionat din funcție în momentul când au numit lângă el un voievod-asociat, sau el a fost demis în absență. De altfel, întrebarea nu are o relevanță deosebită, pentru că amândouă posibilitățile lasă să se întrevadă că regele, sprijinindu-se pe un grup mic de înalți prelați și pe câțiva baroni care dispuneau de averi mai mici, i-a sfidat ușor pe cei mai puternici domni ai țării, prin aceasta – folosind spusele lui Castiglione – într-adevăr ar fi putut semăna frică la Curte.⁴⁷ Totuși, dacă ne bazăm pe ceea ce ne-au comunicat Bonfini și Tubero⁴⁸, atunci Bátori – în mod cert considerând sub demnitatea lui să mai admită pe lângă el și un alt asociat la voievodat – a înaintat de la sine demisia sa domnitorului, înainte să fi părăsit Curtea.

Plecarea fără încuviințare a lui Bátori nu a înspăimântat de loc Curtea: în 21 ianuarie a pășit în fața judecății palatinală directorul problemelor de drept [*director regis*] ca să depună plângere în cazul de lezmajestate comis de familia Bátori la Seini – amintit mai sus – cerând citarea fraților Bátori în fața regelui.⁴⁹ Pe lângă aceasta Bátori a mai aflat și despre faptul că regele dorește să doneze sau a donat deja averea Móroc adversarului său Bartolomeu Drágfi.⁵⁰ Pe

⁴⁷ Sustin creșterea puterii lui Vladislav II, accentuată și în raportul solului, alături de îndepărtarea din luna ianuarie a lui Bátori, iar în martie luarea înapoi fără plata banilor a cetăților Tata și Komárom de la principele Ioan Corvin: Neumann Tibor, "A tatai vár és urai a Jagelló-korban", în János László, ed., *A diplomácia válaszüjtán. 500 éve volt Tatán országyűlés*, Annales Tatinenses VI (Tata, 2010), 68–69.

⁴⁸ În contradicție cu literatura de specialitate amândoi vorbesc de demisie: Bonfini V–VII–45, Tubero, 86.

⁴⁹ 21 ianuarie 1493: *Doc. Bátori*, 188–189.

⁵⁰ 23 ianuarie 1493: *Ibid.*, 190 (Rezumat în *Perényi*, 653.)

deasupra, în momentul depunerii demisiei din funcție, nu a făcut nici decontarea obligatorie în fața domnitorului: probabil la aceasta s-a referit informația lui Castiglione, cum că regele i-a pretins o uriașă sumă de bani – bineînțeles nu chiar 300 de mii de ducăți.⁵¹ În fața lui Bátori, care întârzia la Vác, nu s-au deschis foarte multe posibilități: dacă nu se angaja la o răzvrătire deschisă, atunci urma să cadă la înțelegere cu domnitorul, altfel familia sa va ieși învinsă din acest conflict. Presupunem că și palatinul reîntors la Curte a susținut ideea unei înțelegeri, conform raportului din Senje acesta și-a asumat dificultățile intermedierei. Câteva semne incerte indică faptul că la 31 ianuarie cancelarul Bakóc nu se afla în capitală⁵², ceea ce lasă loc presupunerii că tocmai atunci ar fi dus tratative în numele regelui la Vác. Voievodul a fost nevoit să cedeze: probabil regele a renunțat la pretențiile sale, în schimb voievodul a predat bunurile ținute de el în Transilvania. În curând a putut să revină la suveran și cetatea Devei, ce a făcut parte din onorurile de voievod, însă care începând din octombrie 1492 fusese zălogită lui Bátori.⁵³ Acest lucru este dovedit și de faptul că domnitorul a luat înapoi cetățile de margine zălogite și de la Egervári, ba mai mult, la cererea lui, banul a redus de la 20 de mii de florini suma zălogului lor la 16 mii.⁵⁴

Este important de reținut că schimbarea voievodului nu e opera secuilor, în ciuda faptului că petiția lor a ajuns tocmai la timp în mâinile regelui gelos pe puterea lui Bátori și ale cancelarului său.⁵⁵ Nemulțumirea secuilor s-a stins repede: cunoaștem că dintre voievozii noi Bartolomeu Drágfi, sosit în Transilvania în luna martie a anului 1493, a considerat important să viziteze prima dată Scaunul Odorhei.⁵⁶ Trebuie să accentuăm și faptul că prin acest demers cancelarul Bakóc a îndepărtat cu succes din calea lui acel ultim magnat

⁵¹ Nu este exclus ca prin expresia “tezaurul lui Matia” să se înțeleagă veniturile din impozitele transilvănene, despre care să-i fi cerut socoteală lui Bátori.

⁵² Un document regal din 31 ianuarie 1493 (DF 253 407) a fost semnat de rege însăși, deoarece conținutul scrisorii nu reclama de loc acest lucru, este posibil ca ea să fi fost datată în perioada când a lipsit cancelarul. Pentru această întâmplare vezi Tibor Neumann, “Királyi aláírás és pecséthasználat a Jagelló-kor elején”, *Turul* 83 (2010): 51.

⁵³ Nu se cunoaște data exactă a reluării cetății. La 20 octombrie 1492 cei doi castelani ai lui Bátori au fost Paul Magyar și Ioan Horvát: DF 255 055. Cei doi căpitani care apar la 16 iulie 1494, Ioan Udrich și Ioan Barcsai (DL 36563), nu mai pot fi puși în legătură cu Bátori. Sfârșitul procesului e semnalat poate în acel document al suveranului din 15 iunie 1494, prin care a legat din nou comitatul Hunedoara de cetatea Hunedoarei: DL 37679.

⁵⁴ DL 19 957

⁵⁵ *Erdély története*, 363. După părerea mea e corectă formula care accentuează faptul că rivalilor lui Bátori le-a picat bine plângerea, forțând rechemarea “voievodului cu mână forte”. Jakó, “Székely társadalom”, 41. În schimb, îndepărtarea lui Bátori o pune pe socoteala aristocrației secuilor cu “ajutorul mai marilor domni de la Curte”.

⁵⁶ Tibor Neumann, “Drágfi Bertalan politikai szerepe II. Ulászló idején”, în Géza Hegyi, András W. Kovács, ed., *A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17 sz.)* (Kolozsvár, 2012), 219.

“făcător de rege”, căruia regele i-a fost îndatorat pentru alegerea sa (cancelarul Filipec a intrat în ordinul franciscan încă în septembrie 1490, iar Orbán Nagylucsei a decedat în octombrie 1491). Astfel Bakóc – nesocotindu-l pe palatinul Ștefan Szapolyai, inatacabil din partea puterii regale, dar care s-a ținut departe de guvernarea de zi cu zi – a rămas singurul din această societate pe scena politică.

Opoziția magnaților și căpitănia supremă a Părților de Jos

Nu numai din descrierea lui Tubero dar și din izvoarele mai sus citate cu privire la luna ianuarie 1493, precum evenimentele petrecute în anii care au urmat, se înțelege că în urma îndepărtării lui Bátori și a reformei guvernamentale, a luat ființă o alianță a magnaților, o ligă care – fără să-și ascundă intenția – s-a constituit împotriva regelui, a înalților prelați și a baronilor aflați în preajma acestuia, în scopul reprezentării propriilor interese, respectiv pentru apărarea puterii lor. Pe baza afirmațiilor lui Tubero, această opoziție organizată a fost condusă la început de Bátori însuși, apoi după moartea sa survenită cândva în mai-iunie 1493⁵⁷, de palatinul Ștefan Szapolyai.⁵⁸ Scrisoarea de mai sus a lui Laurențiu Han îi numește drept membri ai acestei grupări pe regină, principele Laurențiu, familia Kanizsai și Ioan Perényi. Dintre aceștia regina a rămas până la capăt în relații de colaborare strânse cu voievodul Bátori⁵⁹, iar defăimarea ei, pe care a suportat-o din partea regelui și a lui Bakóc prin neîndeplinirea promisiunii de căsătorie făcută de rege și neaducerea ei alături de el pe tron, în mod firesc a putut să o îndemne la sprijinirea ligii. Membrii ligii s-au manifestat din ce în ce mai deschis împotriva suveranului: palatinul Ștefan Szapolyai și principele Laurențiu Újlaki, la dieta din toamna anului 1493, au condamnat în primul rând nehotărârea și neputința regelui manifestată în fața turcilor.⁶⁰ Războaiele particulare purtate în țară la cumpăna anilor 1493–1494 – mai întâi palatinul Szapolyai a asediat și a ocupat cetatea Bojnice [Bajmóc, azi în Slovacia] a principelui Ioan Corvin, pe urmă Osvát Túz, episcopul de Zagreb s-a întors împotriva moșiilor din comitatul Zagreb ale lui Corvin, în timp ce comitatul Bács și împrejurimile au suferit încontinuu din cauza luptelor nobililor din regiune aflați în alianță cu arhiepiscopul de Bács-Kalocsa și principele Laurențiu Újlaki, în special din cauza bătăliilor purtate de Ioan Kishorvát⁶¹ – au demonstrat bine că prima încercare a domnitorului pentru sporirea puterii sale a adus

⁵⁷ Pentru data decesului lui Bátori vezi Horváth, Neumann, *Bátori*, 129–131.

⁵⁸ Tibor Neumann, “A gróf és a herceg magánháborúja (Szapolyai István és Corvin János harca a lipetői hercegségért)”, *Századok* 148 (2014): 407–408.

⁵⁹ Horváth, Neumann, *Bátori*, 129.

⁶⁰ Neumann, “A gróf és a herceg”, 406.

⁶¹ Ibid.

numai succese parțiale, pe termen lung fiind condamnată la eșec, ba mai mult domnia sa a fost amenințată.

Cititorul probabil a observat că până acum nu a venit vorba de al treilea cel mai important demnitar, cel care a răspuns de apărarea hotarelor sudice, Pavel Chinezul. Dacă la începutul anului 1493, aplicând principiul “în toate funcțiile pentru apărarea hotarelor câte doi demnitari” domnitorul ar fi urmărit ca veniturile destinate acestor funcții și răspunderea apărării hotarelor să nu se concentreze peste tot într-o singură mână, respectiv să scape de vechi baronii atotputernici ai regelui Matia, atunci ar fi fost ciudat dacă demiterea sau cel puțin slăbirea puterii lui Pavel Chinezul nu ar fi ajuns la ordinea zilei. Este de știut că în această vreme Pavel Chinezul a ocupat funcția de comite a 11–12 comitate, adică a avut sub controlul său un teritoriu cât o țară.⁶² Cunosoc numai o singură sursă care poate fi pusă în legătură cu condiția de atunci lui Pavel Chinezul.

În 29 mai 1493 cancelarul Toma Bakóc a adresat o scrisoare episcopului de Transilvania, Ladislau Geréb de Vingard.⁶³ Pe lângă alte teme el a informat adresantul că regele a hotărât ca la următoarea colectare a impozitelor de război Geréb își poate păstra impozitul domeniilor episcopiei, din acestea urmând să-și plătească oștile menținute cu caracter permanent pentru apărarea Transilvaniei. “Pentru că – scrie Bakóc – în aceste zile s-a luat hotărârea ca unii înalți prelați și domni baroni să mențină cu caracter permanent oști în scopul apărării țării, pentru plata cărora ei pot strânge pentru ei înșiși impozitul de pe propriile lor moșii”.⁶⁴ Apoi îi comunică faptul că din altă parte nu pot fi găsiți bani, numai din impozitul de război. La sfârșit mai adaugă următoarele: “În aceste zile m-am întâlnit cu domnul palatin [Ștefan Szapolyai] și cu domnul Pavel Chinezul, și a fost prezent și domnul Petru Geréb Vingarti, cu care am discutat mult despre acest caz, și ne-am înțeles așa, după cum v-am scris mai sus. Mai departe, am aranjat în așa fel încât domnul Pavel să treacă imediat jos, la Timișoara, cu aceeași împuternicire și încredințare de care a beneficiat și în vremea regelui nostru, Matia etc. Și atunci când va fi nevoie, să treacă personal în fruntea oștilor regale și ale sale personale pentru apărarea părților transilvane, tot acest lucru sunt obligați să-l facă și voievozii ardeleni în favoarea domnului Pavel”.⁶⁵

⁶² András Kubinyi, *Matthias rex* (Budapest, 2008), 115–116.

⁶³ DF 283 439.

⁶⁴ *Sic quippe est his diebus ordinatum, ut nonnulli domini prelati et barones pro regni defensione contine gentes teneant, ad quarum conservationem taxa min eorum bonis pro se colligant etc.* Ibid.

⁶⁵ *Conveneram his diebus cum domini palatino et Pauli Knesy et interfuit etiam dominus Petrus etc. Ubi hac de re plura egimus et contulimus, et sic, ut premittitur, conclusimus. Ceterum disposui, quod dominus Paulus rursus ad Themeswar descendant cum ea auctoritate et dispositione, quam habuit tempore domini nostri regis Mathie etc. Et quod quandocunque opus erit, partibus illis Transsilvanis personaliter et cum omnibus viribus regiis ac suis succurrat, idem wayvode illi Transsilvani eidem domino Paulo facere debebunt etc.* Ibid.

Din formulare transpare destul de verosimil că domnitorul ar fi dorit să reducă puterea deosebit de extinsă a căpitanului suprem al Părților de Jos, însă nu cunoaștem în ce mod, probabil prin anexarea în altă parte a unor comitate de la căpitanatul suprem.⁶⁶ În orice caz, mișcarea de opoziție condusă de Szapolyai s-a opus cu succes unor astfel de demersuri. Arma lor, cu care îl puteau șantaja pe rege, a fost pe semne oferirea și strângerea impozitului de război absolut necesar vistieriei, ceea ce atât palatinul cât și restul magnaților atotputernici ar fi putut boicota ușor în întreaga țară. Regele a fost nevoit să ajungă la o înțelegere temporară cu opoziția sa, ceea ce a și reușit să facă prin interesarea acestora în aprobarea-votarea impozitului și și-a dat acordul pentru rămânerea în funcție a lui Pavel Chinezul în aceleași condiții ca mai înainte. Contabilizarea impozitului propus la începutul verii anului 1494 dovedește că cele 12 comitate s-au aflat din nou în mâinile lui Pavel Chinezul, din venitul acestor impozite el predând vistieriei numai o mică parte, 5000 de florini.⁶⁷ Între timp, în ianuarie 1494, regele i-a dăruit lui și rangul de jude suprem al țării [*iudex curiae*] neacordat timp de jumătate de an după moartea lui Bátori: încă nu cunoaștem dacă și aceasta a făcut parte din înțelegere sau dacă în acest fel regele a vrut să-l atragă de partea sa pe Pavel Chinezul, care deși nu a participat la luptele partidelor a păstrat legături strânse cu palatinul Szapolyai și poate și cu principele Laurențiu Újlaki.⁶⁸

În situația în care politica internă se degrada, în primăvara anului 1494 la Levoča, regele a încheiat o înțelegere secretă cu fratele său, regele polonez Ioan Albert, prin care și-au promis reciproc sprijinul chiar și împotriva opozițiilor lor interne.⁶⁹ Prin aceasta s-a obținut ținerea în șah a palatinului Szapolyai, care a stăpânit imense domenii lângă hotarul cu Polonia. Ulterior, când în dieta de la Košice s-a votat un impozit necesar unei campanii duse împotriva turcilor, imediat s-a și trecut la organizarea acestuia. Războiul împotriva turcilor a avut și motive de politică internă: Bonfini îi atribuie tocmai lui Pavel Chinezul formularea ideii că “în perioada apărării țării în fața unui inamic exterior, va respinge și războierile civile, interne”.⁷⁰ Vara regele a plecat de aici la Oradea, apoi în Transilvania, unde prezența sa a potolit confruntările interne. Într-un mod caracteristic, regele a fost nevoit să recunoască eșecul reformei sale din ianuarie 1493, dintre cei doi voievozi transilvăneni numiți în locul lui Bátori,

⁶⁶ În martie 1493 în fruntea comitatului Valkó îl găsim pe omul lui Petru Geréb, Ștefan Keserű Gibárti, însă în noiembrie îl întâlnim pe omul lui Pavel Chinezul, Ambrus Nagy Temesvári: DF 285 286; DF 219 067. În mod cert în 1494 comite de Valkó și de Srem era Pavel Chinezul: DF 290 345 (232).

⁶⁷ Johann Christian von Engel, *Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer*, vol. I (Halle, 1797), 17.

⁶⁸ Neumann, “A gróf és a herceg”, 406–407.

⁶⁹ Ibid., 398–399.

⁷⁰ Bonfini, V–IV–87.

Bartolomeu Drágfi și Ladislau Losonci, la Sibiu l-a demis pe cel din urmă.⁷¹ La finele lui septembrie Vladislav II a plecat cu oștile sale la Timișoara, unde, împreună cu Pavel Chinezul a trecut la organizarea atacului împotriva turcilor. În timpul campaniei militare, pornită în a doua parte a lunii octombrie, armata maghiară condusă de Pavel Chinezul, Drágfi și Petru Geréb de Vingard a pustiit de la un capăt la altul Serbia, apoi s-a întors pentru a asedia cetatea Smederevo. În acest timp, cândva după 14 noiembrie, a decedat Pavel Chinezul.⁷²

Moartea renumitului oștean a creat o posibilitate uriașă pentru domnitor și anturajul său. Pe de o parte, în 26 noiembrie, în persoana lui Iosa de Som, în funcția de căpitan al Părților de Jos și a comitatului de Timiș, a ajuns un candidat care fusese pe placul lui Vladislav.⁷³ Pe de altă parte, cu oastea adunată pentru campania împotriva turcilor, regele a atacat imediat moșiile principelui Laurențiu Ūjlaki. Ūjlaki, care prin moartea lui Pavel Chinezul a pierdut susținerea acestuia (care câteodată se manifesta în mod deschis iar alteori tacit) și nu a putut conta nici pe sprijinul palatinului aflat pe domeniile sale din nord, în luna martie a anului 1495 a suferit o înfrângere totală din partea trupelor regale conduse de Petru Geréb, voievodul Drágfi și căpitanul suprem Iosa de Som.⁷⁴ Domnitorul a încheiat imediat o înțelegere și cu palatinul Szapolyai și astfel, în mijlocul anului 1495, a reușit a doua oară să-și consolideze, deja cu succes, puterea.⁷⁵

Moartea lui Pavel Chinezul a adus schimbări și în viața comitatului Timiș, respectiv a căpitaniei Părților de Jos, deoarece, destul de repede, regele a desprins de această regiune o parte din comitatele care au fost trecute sub suzeranitatea ei. Știm de exemplu că în fruntea comitatului Valkó au ajuns oamenii lui Petru Geréb de Vingard⁷⁶, iar în noiembrie 1495 domnitorul i-a redat arhiepiscopiei de Bács-Kalocsa funcția de comite al comitatului Bács.⁷⁷ În pofida anexărilor, Iosa de Som l-a slujit cu fidelitate necondiționată pe regele Vladislav până la moartea sa survenită în 1508.

În concluzie, putem afirma că reforma guvernamentală din ianuarie 1493 i-a adus suveranului un rezultat pe termen scurt: i-a reușit schimbarea voievodului Bători, apoi a banului Ladislau Egervári, însă cea a lui Pavel Chinezul a fost

⁷¹ Neumann, "Drágfi", 223–226.

⁷² Neumann, "A gróf és a herceg", 405.

⁷³ Engel, *Geschichte*, 127.

⁷⁴ Pentru campania dusă împotriva lui Ūjlaki vezi: Tamás Fedeles, *A király és a lázadó herceg. Az Ūjlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495)* (Szeged, 2012).

⁷⁵ Neumann, "A gróf és a herceg", 409–411.

⁷⁶ Prima dată pe care o deținem e din 1498: DL 75 703.

⁷⁷ Vladislav a pus să fie dată înapoi arhiepiscopului funcția de comite al comitatului Bács în 22 decembrie 1495: DF 290 345 (210).

împiedică de alianții politici ai acestuia. Reforma nu a avut succes pe termen lung: în Slavonia cei doi bani numiți au căzut la un asediu, respectiv în bătălia de la Udbina din septembrie 1493, iar în perioada următoare a fost numit din nou un singur ban. În Transilvania, cercurile de interes formate în jurul voievozilor Drágfi și Losonci au provocat ostilități interne, astfel că regele, aflat în Transilvania în septembrie 1494, l-a schimbat pe cel din urmă. Locurile în care s-a menținut și generalizat sistemul cu doi funcționari (adevărat, nici înainte nu a fost un aspect total neobișnuit) a fost zona banatelor de graniță Jajce, Srebrenik, Šabac și Severin. În anul 1495 s-a fixat printr-un paragraf de lege că în fruntea cetăților aflate la granița cu turcii, deoarece apărarea acestora reclamă cea mai mare îngrijire cu putință, întotdeauna se va obișnui așezarea a doi demnitari, dintre care unul trebuie să rămână în permanență la locul de staționare⁷⁸.

THE SZEKLER UPRISING AND THE GOVERNMENTAL REFORM OF THE SOUTHERN BORDER SYSTEM (1492–1493)

Abstract

The aim of this study is to explain the reasons of the governmental reform, which took place in January 1493, when Hungarian and Bohemian King Wladislaw II and his court decided to replace the leading dignitaries of the southern border defence system of the Hungarian Kingdom appointed by King Matthias (or at least reduce their power by appointing a partner for every dignity). At first he launched an extensive political campaign against Stephen Bátori, Voivode of Transylvania, who was the most powerful baron of the kingdom and the hero of the wars of succession (1490–1492). The official explanation of the royal propaganda – invoking the libel of the Szeklers – was that Bátori often abused his power: the author therefore presents the events of Bátori's campaign against the Szeklers (in autumn 1492). Wladislaw appointed two new voivodes, then he dismissed the Ban of Slavonia, too. According to a letter issued in May 1493, he tried to reduce the power of Paul Kinizsi, comes of Temes and general captain of the Lower Parts as well. The author assumes that a league of barons led by Bátori, then Palatine Stephen Szapolyai managed to avoid this attempt. Wladislaw could overcome this league of barons only after the death of Kinizsi in 1494/1495.

⁷⁸ Vezi paragraful 36 al legii din 1495. *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae*, Tomus IV: 1490–1526. The laws of Hungary, series I, vol. 4 E copiis manuscriptis Ferenc Döry, critice recensuerunt et Anglice reddiderunt Péter Banyó et Martyn Rady, assistente János M. Bak, The laws of Hungary, series I, vol. 4 (Idyllwild CA, Budapest, 2012), 74.